Samenvatting van de cursus 1.1. Geschiedenis der wijsbegeerte

In deze wordt de ontwikkeling van het menselijk denken benaderd vanuit het perspectief van de geschiedenis der metafysica, verweven met een cultuurhistorische en religieuze benadering.

Metafysica vormt het hart van de filosofie; zij beantwoordt de vraag naar de fundamentele orde en Oorsprong van de werkelijkheid. De cursus benadrukt dat men filosoferen niet moet verwarren met een vluchtige 'mode' of een verstarring tot ideologie, maar moet beoefenen als een doordachte wijsgerige methode.

Om de geschiedenis van het denken te bestuderen, kiest de cursus voor de klassieke opvatting van geschiedenis als waarheidsgenealogie (zoals uitgewerkt door Otto Willmann en C.S. Peirce): de waarheid is geen toevallige verzameling losse feiten, maar een organisch gegroeide stamboom van inzichten. Vanuit dit genealogische perspectief is de cursus opgebouwd rond vier grote cultuurhistorische tijdvakken:

1. Het primitieve vertrekpunt
2. Het antieke voetstuk
3. De middeleeuwse uitwerking
4. De moderne opdracht

Deel I: Het Primitieve Vertrekpunt

De studie van de vroegste menselijke beschavingen (primitivologie) toont aan dat het zogenaamde "wilde denken" (la pensée sauvage) geen onlogisch bijgeloof is, maar een coherente, impliciete of enthymematische metafysica. De denkstructuur van de primitieve mens bezit een volwaardige pragmatische sequentie (overtuiging – toetsing – resultaat – verklaring) die formeel analoog is aan het moderne wetenschappelijke en abductieve redeneren.

Binnen de primitieve stamreligies onderscheidt de vergelijkende godsdienstwetenschap vier grote morfologische typen:

Totemisme: Het geloof in de verborgen, sacrale samenhang (participatie) tussen mens, clan en een dier, plant of stamvader als symbool en archetype.

Animisme*:* Het besef dat mens en natuur bezield zijn door een ziel (levensbeginsel en bewustzijn) en dat geesten werkzaam zijn in het heelal.

Dynamisme/Magisme*:* Het geloof in een bijzondere sacrale kracht of macht (mana, orenda), gemanifesteerd in opvallende natuur- of leidersfiguren.

Oermonotheïsme: Zoals aangetoond door Andrew Lang en Wilhelm Schmidt, kenden zelfs de oudste jagers- en verzamelaarsvolken al een geloof

in een verheven Opperwezen of Hemelgod — de schepper en hoeder van de zedelijke orde — hetgeen de evolutionistische gedachte dat monotheïsme een late uitvinding zou zijn, ontkracht.

Via de eidetische fenomenologie ontleedt de cursus het religieuze bewustzijn in drie reducties:

Objectieve reductie: De ervaring van het Heilige voltrekt zich via het miraculeuze (de machtservaring of kratofanie), het mantische/oraculeuze (de godsspraak, de gewetensstem) en het telestische (initiatie, overgangsriten en bewustzijnsverruiming).

Dit rust op fundamentele relaties zoals mens-heelal (microkosmos/ macrokosmos en de zaai-oogstwetmatigheid), fenomenaal-occult en heilig-profaan (Rudolf Otto's tremendum et fascinans, de absolute zijnsernst).

Subjectieve reductie: Onderzoekt de interne geloofshoudingen. Naast mystiek (inkeer tot de wereldorde, met het sjamanisme als extasetechniek) en magie (imitatieve en contagieuze methoden), vormt de ethiek de kern van het bewustzijn. De ethiek beweegt zich cultuurhistorisch in een subjectiveringsproces van vlek (onreinheid) via zonde (ordeverstoring) naar schuld (persoonlijke verantwoordelijkheid), gereguleerd door wat vrijgegeven (noa) of taboe/geheiligd (moa) is.

Semiotische reductie*:* Het religieuze bewustzijn drukt zich uit in symbolische vormen: het gebed (op basis van proportionele analogie), de materiële uitbeelding (sacramentele symboliek van mimesis en methexis), het offer (de symbolische teruggave van de gekregen levenskracht aan de Oorsprong), de dema-cultus (het jaarlijks herhalen van de oertijd), de kunst (symmetrie en harmonie als weerspiegeling van de kosmos) en de gnomische (spreekwoordelijke) en mythische wijsheid.

Deel II: Het Antieke Voetstuk

Met de overgang van stamverbanden naar de stadstaat (polis) en het rijk (imperium) ontstaat de antieke en klassieke cultuur, waarin het individu én de universele mens centraal komen te staan. Rond 800–200 v.Chr. voltrekt zich de Aswentelingstijd (Achsenzeit van Karl Jaspers): een simultane geestelijke ommekeer in de grote wereldculturen.

De cursus typeert de grote antieke cultuurkernen:

Het Verre Oosten*:*

India: Uit de Veda's en Oepanisjaden groeit de kosmische orde (Dharma), de mystieke identiteit tussen het absolute Heelal (Brahman) en het diepere zelf (Atman), de wisselwerking van karma en reïncarnatie (samsara), en het streven naar bevrijding (moksha). Dit vertakt zich in orthodoxe filosofische scholen (zoals Samkhya, Yoga en Vedanta) en hervormingsbewegingen zoals het Jainisme en het Boeddhisme (met de vier edele waarheden en het achtvoudige pad).

China: Geworteld in het Universisme (de harmonie tussen hemel, aarde en mens) en het dynamische wisselspel van Yin en Yang. Lao-Tse beschrijft het Tao (de ordenende oergrond) en de levenshouding van het Woe Wei (niet-gehechtheid), terwijl Confucius een ethisch-maatschappelijke moraal van kinderlijke piëteit en staatsorde uitwerkt.

***Het Nabije Oosten**:*

Egypte: Biedt een serene scheppingsopvatting, de farao als levend godssymbool en de Osiris-mysteriën.

Mesopotamië: Formuleert in het Enoema Elisj-epos een oerchaotische en agressieve theogonie, waarin het kwaad al in de oorsprong aanwezig is, hetgeen leidt tot een tragische zijnsvisie.

Israël: Ontwikkelt het profetisch monotheïsme. De Adamsmythe stelt dat de schepping in wezen goed is en dat het kwaad voortvloeit uit menselijke vrijheid. Profeten zoals Jeremias verinnerlijken de religie tot een "nieuw verbond" op het hart geschreven.

Perzië: Zarathoestra verkondigt een kosmisch en ethisch dualisme tussen Ahoera-Mazda (Licht en Waarheid) en Ahriman (Leugen), dat doorklinkt in het latere Mithraïsme en Manicheïsme.

***Hellas**:*

Voor-socratische filosofie: De Ionische fusikoi zoeken de archè (oerstof of Oorsprong: Thales, Anaximander, Anaximenes); Pythagoras ziet het getal (arithmos) en de kosmo-harmonie als de essentie; Parmenides stelt de strenge zijnslogica (to on) op; Heraklitus benadrukt de permanente verandering en de ordenende Logos; Demokritus formuleert het atomistisch mechanicisme.

Sofistiek: Verplaatst de aandacht naar een sceptisch relativisme ("de mens is de maat van alle dingen", Protagoras).

Klassieke Attische Filosofie: Socrates herstelt de deugd via dialectiek en begripsvorming. Plato bouwt het substantieel idealisme uit: de waarneembare wereld is een afschaduwing van de pre-existentiële Ideeënwereld (eidos), geordend onder het Opperste Goede. Aristoteles vervolledigt dit met zijn hylemorfisme (materie en vorm), de vier oorzaken (materieel, formeel, efficiënt, teleologisch) en de onto-theologie van God als onbewogen beweger.

Neo-Platonisme: Na de Stoa en het Epicurisme culmineert de antieke metafysica bij Plotinus in een emanatistisch monisme: alles vloeit voort uit het goddelijke Ene (To Hen) via de Geest (Nous) en de Wereldziel naar de stof, waarna de mens via loutering en extase terugkeert naar de Oorsprong.

Deel III: De Middeleeuwse Uitwerking

De middeleeuwse filosofie is geen duister tussenvoegsel, maar een originele, hoogstaande synthese van het antiek-klassieke erfgoed en de christelijke openbaring (philosophia ancilla theologiae).

In de *Patristiek* (onder meer bij Augustinus) werd de scheppingsgedachte verweven met platonische inzichten: God schiep de wereld ex nihilo, en de menselijke geest verwerft inzicht via goddelijke illuminatie.

De *Scholastiek* (800–1450) vormde haar paideia via het trivium en quadrivium (septem artes liberales) als substructie voor de theologie.

Een centraal denk-epos was de Universaliëndiscussie over de status van algemene begrippen:

Nominalisme (Roscelin, later Ockham): Algemene begrippen zijn slechts namen (nomina); alleen individuele dingen bestaan werkelijk.

Ultrarealisme (Willem van Champeaux): Begrippen bezitten een zelfstandige, reële bestaandheid buiten en voor de dingen (universale ante rem).

Scholastisch Realisme (Petrus Abélard, Thomas van Aquino): Coördineert de posities tot een drievoudige aanwezigheid van de vorm: ante rem (in de geest van God), in re (als wezenheid/essentie in de dingen) en post rem (als abstract begrip in de menselijke geest).

In de *Hoogscholastiek* (13e eeuw) bereikte deze synthese haar hoogtepunt door de herontdekking van Aristoteles. Thomas van Aquino (Thomisme) formuleerde een magistraal scheppingsrealisme: de natuur is kenbaar en intelligiebel omdat haar innerlijke structuur door de Goddelijke Geest is geordend. Via de analogia entis (de analogie van het zijn) staat het geschapene in verbinding met de Schepper zonder ermee samen te vallen.

In de *Laatscholastiek* (14e–15e eeuw) geraakte deze synthese in verval door het opkomende nominalisme van Willem van Ockham. Door de band tussen de goddelijke Oorsprong en de wezensvormen in de natuur door te snijden, scheidde Ockham geloof en rede, hetgeen de wegbereider werd voor het latere secularisme.

Deel IV: De Moderne Opdracht

De moderne tijd wordt gekenmerkt door een crisis van de aloude metafysica en een radicaal autonomieproces van de mens:

Renaissance (1450–1640): Luidt het individualisme in en herontdekt de antieke humanitas. Galilei grondvest de moderne natuurwetenschap: de natuur wordt niet langer via aristotelische wezensvormen benaderd, maar via de experimentele en mathematisch-mechanische ontleding. Descartes formuleert het dualisme tussen res cogitans (geest) en res extensa (materie), waarop Spinoza antwoordt met monisme en Leibniz met de monadenleer.

Verlichting (18e eeuw): De autonome, exacte rede werpt het traditie- en kerkelijk gezag af. De natuurwetenschappelijke methode verwordt tot een ideologie van de technocratie: de wereld wordt gedesacraliseerd en gereduceerd tot een louter instrumenteel middel in een doel-middelenstrategie. Als reactie op dit kille rationalisme ontstaat de Preromantiek (Rousseau, Herder), die het gevoel, de volkscultuur, de mystiek en de verheven natuur herontdekt.

19e en 20e eeuw: Worden gekenmerkt door een pendelbeweging tussen het Duits idealisme (Fichte, Schelling, Hegel), het sciëntisme/ positivisme/ marxisme, het vitalistisch irrationalisme (Nietzsche, Bergson), de fenomenologie/ existentiële ontologie (Husserl, Heidegger, Jaspers) en eigentijdse taalanalyse en hermeneutiek.

Conclusie: De Wijsgerige Opdracht

De ontluistering van de transcendente Oorsprong leidt in de westerse cultuur tot de dreiging van het nihilisme ("God is dood"). De "moderne opdracht" van de filosofie bestaat er volgens de cursus niet in de moderne wetenschap af te wijzen, maar wel het oppervlakkige secularisme te overstijgen. Door middel van her-historisering (Rehistorisierung) moet het denken opnieuw aansluiten bij de levende stamboom van de philosofia perennis — de aloude, universele metafysische traditie die natuur, menselijke waarden en de goddelijke Oorsprong in één coherent geheel verenigde.